

SPREMEMBE EKONOMSKEGA DEJAVNIKA IN VARNOST V SODOBNEM SVETU

Povzetek: *Kot najpomembnejša globalna ekonomska trenda, ki odločilno vplivata na politično–varnostne razmere v sodobnem svetu, sta (1) nova delitev ekonomske moči, pri čemer gre za (a) geopolitični vidik (spreminjanje ekonomskega gravitacijskega središča) ter (b) institucionalni vidik ekonomskih sprememb (zaton pomena nacionalne države) ter (2) spremembe na področju svetovne porabe finančnih sredstev za obrambne namene. Hkrati z zmanjševanjem obsega obrambnih proračunov poteka v vojaških organizacijah RID tudi proces spreminjanja prioritet pri njihovi porabi. Ob tem predstavlja resen problem tudi preoboroženost RID, ki ga je mogoče rešiti le prek sorazmerno dolgotrajnega in obsežnega procesa konverzije vojaških zmogljivosti.*
Ključni pojmi: *varnost, ekonomija, obrambni proračun, oborožene sile, konverzija, mirovna dividenda.*

Uvod

Eden od pomembnih mehanizmov, ki so prispevali k zaključku hladne vojne, je bil tudi ekonomski dejavnik (Wiarda, 1996: 4), kar neposredno dokazuje njegovo pomembnost pri določanju temeljnih politično–varnostnih procesov na globalni ravni. Hkrati podatki o svetovni porabi za obrambne namene nedvoumno kažejo, da “je obrambni sektor izredno pomemben del svetovne ekonomije in zato vreden posebne znanstvenoraziskovalne pozornosti” (Sandler in Hartley, 1995: 8). Tudi obsežne in globoke politično–varnostne spremembe v zadnjem desetletju niso zmanjšale pomena obrambnega sektorja, saj je tudi “v sodobni politični praksi vojna skoraj stalno prisoten pojav” (Wyatt, 1994: 91). Pri tem avtor ne misli samo na vodenje vojne, ampak predvsem na priprave na vojno. Vojna tako ni samo “nadaljevanje politike z drugimi sredstvi ...”, ampak je družbena aktivnost, ki vključuje najbrž več energije in ustvarjalnosti ter materialnih in človeških virov kot katerakoli druga družbena aktivnost. Zato je vojaštvo neprenehoma v tekmovalnem odnosu za družbene vire z nevojaškimi družbenimi področji in strukturami.

S koncem hladne vojne je v mednarodni skupnosti prišlo do sicer pričakovanega, vendar nekoliko preveč evforičnega in neracionalnega olajšanja glede vojaških virov ogrožanja. Kar naenkrat se je zdelo, da v mednarodni skupnosti

* Dr. Igor Kotnik–Dvojmoč, asistent na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

nihče več nikogar ne ogroža. Skladno s tem se je v razvitih industrijskih državah (v nadaljevanju RID) okrepil odpor do "neracionalnega" trošenja denarja za potrebe vojaškoobrambnih in celo nacionalnovarnostnih sistemov, kar je v prvi vrsti pripeljalo do zmanjšanja obsega finančnih sredstev za OS. Kasneje se je pokazalo, da so grožnje varnosti in miru v mednarodni skupnosti po koncu konfrontacije med Vzhodom in Zahodom po obsegu in možnih posledicah sicer manjše, hkrati pa veliko bolj realne in celo povsem aktualne. Vendar to predvsem v javnem mnenju, pa tudi pri nekaterih predstavnikih politične oblasti, ni povzročilo stremen in pomembnejših sprememb v razmišljanju, saj so opazne zahteve po nadaljnjem zmanjševanju sredstev, namenjenih pokrivanju obrambnih izdatkov. Te so deloma tudi posledica vse obsežnejšega uveljavljanja postmodernih vrednotnih usmeritev v RID, ki niso posebej skladne s pričakovanji in zahtevami vojaške organizacije.

V ekonomski sferi, v kateri so sodobne družbene spremembe nedvomno najbolj opazne in opredeljive, je gotovo pomemben dejavnik pri razumevanju širšega koncepta postmodernosti koncept postindustrijske družbe. Smart (1992: 53) navaja Tofflerjevo teorijo o treh valovih sprememb, kjer je tretji val postindustrijski. Premik od industrijske (moderne) strukture v postindustrijsko (postmoderno) ekonomijo zaznamujejo prehod iz fordističnega načina proizvodnje (to je množična produkcija kot po tekočem traku) v postfordistični način fleksibilne specializacije in fleksibilnega režima akumulacije,¹ premik od množičnega potrošništva k mnogim različnim tržnim nišam, razdrobljeni trgi, novi finančni sistemi, decentralizacija dela, nizka hierarhičnost, prilagodljive delovne skupine, prilagodljivi proizvodni sistemi, manjši obseg produkcije ... (Allen, 1994: 183, 194).

V določeni meri je mogoče omenjene trende zaznati tudi v procesu preoblikovanja OS RID. Presечen je koncept množičnih armad, popolnjenih na osnovi splošne vojaške obveznosti, s sorazmerno nizko stopnjo delitve dela, strogo in povsem neprilagodljivo centralizacijo vodenja in poveljevanja, visoko hierarhičnostjo in nediferenciranim odnosom do posameznika. V večini RID se ob obsežnih družbenih spremembah krepi zavest o vse večji primerjalni prednosti poklicnih OS, popolnjenih na osnovi prostovoljnosti, z višjo stopnjo delitve dela, bolj prilagodljivo centralizacijo vodenja in poveljevanja, nižjo (vsaj za kakšen nivo) hierarhičnostjo ter bolj diferenciranim odnosom do posameznika, ki se pod vplivom sodobne tehnologije razvija v smeri močnejše individualizacije tudi na sodobnem bojišču.

V omenjeni kontekst spadajo tudi razprave o nadaljnjem zmanjševanju obsega OS, saj bo le tako mogoče z omejenimi finančnimi sredstvi ohraniti zdrava in operativno sposobna jedra, ki bodo sposobna učinkovito delovati proti novim varnostnim tveganjem in grožnjam. Tiste RID, ki še ohranjajo obvezniške vojske, bi se s prehodom na poklicno popolnjevanje soočile s tržnimi zakonitostmi pri zagotavljanju celotnega kadra (doslej večinoma le (pod)častniškega), kar bi jih konstituiralo kot konkurenta civilnim delodajalcem na trgu dela. V tem procesu bo pred-

¹ Po Danielu Bellu, utemeljitelju pojma postindustrijske družbe, spremembe v načinu proizvodnje izhajajo iz razvoja znanosti in tehnologije (Smart, 1992: 32–33).

vsem za splošno javnost posebej zanimiva dilema o višini ekonomske cene poklicnih in obvezniških OS, medtem ko se bosta strokovna javnost in znanstveno-raziskovalna sfera morali ukvarjati tudi z vprašanjem vpliva brezposelnosti na uspešnost popolnjevanja poklicnih OS.

Globalni ekonomski trendi

Ob upoštevanju neizpodbitnega dejstva, da so ekonomska vprašanja vitalnega pomena tako za vsakega posameznika kot tudi za družbo kot celoto, ne preseneča, da jim v RID posvečajo vse večjo pozornost (National Security, 1993: 5). Soočajo se namreč z resnimi notranjimi in zunanjimi grožnjami njihovi ekonomski varnosti.²

Za učinkovito omejevanje in spopadanje z ekonomskimi varnostnimi izzivi na nacionalni ravni je nujno potrebno poznavanje globalnih ekonomskih trendov. Kot najpomembnejše lahko navedemo (OECD, nav. po Future Survey Annual, 1993: 15; Allen, 1994: 183; nav. po Future Survey Annual, 1996: 1; White, Little in Smith, 1997: 5) (1) liberalizacijo trgovanja in povečevanje tekmovalnosti, (2) regionalizacijo, ki vodi v oblikovanje regionalnih trgovinskih blokov, (3) prenos svetovnega ekonomskega gravitacijskega središča v azijsko-pacifiško območje, na katerem postaja vse pomembnejši ekonomski in politični dejavnik Kitajska, (4) krepitev globalnih večnacionalnih korporacij ter posledični zaton pomena nacionalne države, (5) krepitev neenakomernosti in nesimetričnosti globalnega razvoja, ki se kaže v delitvi na produkcijo znanja v naprednih ekonomijah svetovnega središča ter industrijsko množično produkcijo na svetovnem obrobju, (6) povečevanje nesorazmerja v razpoložljivosti finančnih sredstev in investicijski sposobnosti držav, (7) neuravnoteženost v trgovinski menjavi oziroma zmanjševanje trgovinskega deleža in proizvodne baze v drugih (industrijskih) državah, (8) povečevanje zadolženosti (tudi medsebojne) posameznih držav (tudi najrazvitejših, na primer ZDA), ki lahko povzroči kaos v mednarodnih ekonomskih odnosih.

Kot najpomembnejša globalna ekonomska trenda, ki odločilno vplivata na politično-varnostne razmere v sodobnem svetu, se nakazujeta (1) nova delitev ekonomske moči, pri čemer gre za (a) geopolitični (spreminjanje ekonomskega gravitacijskega središča) ter (b) institucionalni vidik ekonomskih sprememb (za-

² Notranje grožnje vključujejo zmanjšanje konkurenčnosti in produktivnosti, povečevanje inflacije, davčni in trgovinski deficit, nizke prihranke in investicije, varčevalne in posojilne krize, zastarevajočo infrastrukturo, zmanjševanje realne vrednosti plač in življenjskega standarda srednjega razreda, povečevanje stopenj brezposelnosti, ki vse bolj postaja strukturna in dolgoročna, ter možno krizo pokojninskega sistema. Povečevanje števila državljanov, ki živijo na meji revščine ali pod njo, zato vse bolj ogroža nacionalno socialno kohezivnost (nav. po Future Survey Annual, 1996: 1). Ekonomski razvoj in stabilnost omogočata demokracijo, medtem ko jo politično vodstvo uresničuje. Zato bo večina revnih držav ostala nedemokratska tako dolgo kot bodo revne (Huntington, nav. po Future Survey Annual, 1993: 2). V slabi ekonomski situaciji namreč demokracija ne uspeva najbolje. Veliko opazovalcev navaja padec ekonomskih kazalcev tudi kot glavni povod konfliktov v bivši Jugoslaviji. Čeprav ekonomska rast ni absolutno zagotovilo za uspeh demokracije, vsekakor omogoča manj konfliktno situacijo v notranji politiki in dobro izhodišče za promocijo varnosti (Mihalka, 1996: 29).

ton pomena nacionalne države) ter (2) spremembe na področju svetovne porabe finančnih sredstev za obrambne namene.

Nova delitev ekonomske moči – geopolitični vidik

Medtem ko je svetovna ekonomija res postala "svetovna", je svetovna politika v zadnjem stoletju postajala vse bolj razdrobljena.³ S tem se je oblikoval vse bolj očiten razkorak med temeljnimi povezovalnimi trendi v ekonomiji in temeljnimi razdruževalnimi trendi v svetovni politiki, med ekonomsko in politično realnostjo, zaradi česar geopolitični zemljevidi niso nič več skladni z ekonomskimi. To pri političnih odločevalcih povzroča znatne frustracije, katerih intenzivnost je sorazmerna s samozaznavanjem moči njihove države. Majhne države so se že ves čas zavedale, da nimajo pretiranega vpliva na svetovno (ekonomsko) dogajanje. Povsem drugače je z velikimi silami, ki ne morejo kar tako sprejeti dejstva, da v svetovnem gospodarstvu ni več supersil (Drucker, 1994: 167–170; Weidenbaum, 1992: 174). V ekonomskem smislu sta namreč veliki poraženki hladne vojne tako Rusija kot ZDA,⁴ medtem ko so bile zmagovalke Kitajska, Nemčija in Japonska (Kegley in Wittkopf 1997, 92). Bistven zaključek ob tehtanju značilnosti hkratnega obstoja procesov ekonomskega povezovanja ter političnega razhajanja med državami je, da soobstajata v napetosti, konfliktu in vzajemnem nerazumevanju (Drucker, 1994: 167–170; Weidenbaum, 1992: 174). Zato se nacionalnovarnostna vprašanja vse bolj osredotočajo na okoliščine globalne gospodarske soodvisnosti v svetu in vse bolj poudarjajo tudi ekonomsko in ne več samo vojaško varnost (Burk, 1994: 21). V bistvu gre za posledico procesov internacionalizacije in globalizacije, ki so v 80. in 90. letih bistveno okrepili tudi pomen globalne narave sodobne varnosti, ki je utemeljena na vse večji medsebojni odvisnosti vseh subjektov v mednarodnih odnosih. Globalizacijo sodobnih varnostnih problemov pa dopolnjujeta tudi njihova univerzalizacija in demilitarizacija, kar je privedlo do "izstopa" svetovne

³ Z aneksijo Burske republike Britanskemu imperiju leta 1901 je bilo zaključeno stoletno obdobje političnih združevanj v večje politične celote, ki se je začelo z oblikovanjem Združenih držav Amerike leta 1789. Od leta 1901 so morali geografi spreminjati zemljevide samo še zaradi drobljenja političnih entitet, prvič ob odcepitvi Norveške od švedske leta 1906. Leta 1914 je bilo v svetu 50 neodvisnih držav, po 20 v Evropi in obeh Amerikah. Danes jih je skoraj 200. Vendar obdobja drobljenja držav še ni konec. Temu procesu se ne bodo izognile niti NID – spominimo se samo Kanade, Belgije, Španije in Velike Britanije (Drucker, 1994: 167–168). Izjemo v tem kontekstu v določeni meri predstavljata na primer EU in Skupnost neodvisnih držav, pri katerih gre za obliko sorazmerno močnega političnega povezovanja držav, vendar se članice (vsaj zaenkrat) s tem še ne odpovedujejo nacionalni suverenosti.

⁴ Predsednik ZDA Eisenhower je leta 1956 izjavil: "The problem in defence spending is to figure how far you should go without destroying from within you are trying to defend from without" (Kegley in Wittkopf, 1997: 400). Ker gre očito za težje dobesedno prevedljivo besedno igro "from within – from without", je potrebna nekoliko obširnejša razlaga. Če grem z obrambnimi stroški predaleč, se s prekomernim obremenjevanjem ekonomskega sistema od znotraj (from within) uničujem sam. Če pa z obrambnimi stroški ne grem dovolj daleč in sem pretirano varčen, tvegam, da sem prešibak in me uničijo od zunaj (from without). Praktični primer neugodnega razpleta navedene dileme nedvomno predstavlja Sovjetska zveza, ki je bila v tekmovanju z ZDA za svetovno prevlado z dolgoletnim ekonomskim izčrpanjem v bistvu poražena od znotraj.

varnostne politike iz okvira dosedanje "geopolitike" in njene usmerjenosti na ravnotežje vojaške moči (Grizold, 1998a: 6; Grizold, 1998b: 100).

V preteklosti so vojaška osvajanja predstavljala temelj politične in ekonomske moči držav. V multicentričnem svetu z močnimi nedržavnimi ekonomskimi subjekti (večnacionalne korporacije) pa je vrednost vojske in vojaške sile pri oblikovanju nacionalnovarnostne politike zmanjšana na račun ekonomske moči. Bistveno je spoznanje, da se je spremenilo razmerje med vojaško in ekonomsko močjo, čeprav bo treba razmerje med njima v prihodnje še natančneje proučiti. Usode narodov bodo odvisne od uspeha v ekonomiji, ne pa od vojaških osvajanj (Burk, 1994: 7, 8; Kegley in Wittkopf, 1997: 14). Zato prav ekonomska moč držav neposredno določa tudi njihovo politično vlogo v mednarodni skupnosti (Wiarda, 1996: 5) in je za globaliste najpomembnejši dejavnik, ki opredeljuje mednarodne odnose (Ritcheson, 1996: 92). Skladno se je spremenila tudi logika delovanja najpomembnejših svetovnih sil, ki za doseganje ali varovanje svojih interesov v mednarodni skupnosti vse bolj uporabljajo neposredne ekonomske namesto vojaških mehanizmov. Ekonomska konkurenčnost je lahko v sodobnem mednarodnem sistemu, v katerem vojaške in diplomatske boje vse bolj nadomešča tekmovalnost med trgovinskimi bloki, veliko pomembnejša od vojaške moči (Kegley in Wittkopf, 1997: 382).

Prav proces krepitve ekonomskega policentrizma bo prispeval k temu, da bodo v prihodnje ekonomska nasprotja predstavljala pomembno grožnjo regionalni in svetovni stabilnosti in varnosti (Ahrari, 1994: 436, 435). V ospredje svetovne ekonomije se na primer prebija azijsko-pacifiški prostor, njegova vloga pa se bo še okrepila, saj naj bi v prvih letih naslednjega stoletja na tem območju potekalo kar 50 % svetovne trgovine. Obe najpomembnejši ekonomsko-trgovinski območji prihodnosti – azijsko-pacifiško in evropsko – bosta še naprej pritegovali dobiček iz manj razvitega obrobja, vendar je obrobje azijsko-pacifiškega območja v tem pogledu bolj obetajoče kot evropsko (Attali, nav. po Future Survey Annual, 1993: 1). Zato niti ne presenečajo ocene, ki kažejo, da se bo delež svetovnih dohodkov v azijsko-pacifiškem območju tudi v prihodnje vztrajno povečeval, od 24 % v letu 1989, 35 % v letu 2010 do več kot 50 % v letu 2040 (OECD, nav. po Future Survey Annual, 1993: 15).

Še vedno pa ostajajo pomembne tudi napetosti, ki izhajajo iz klasične neuravnoteženosti svetovnega ekonomskega razvoja, zaradi česar je ekonomsko tekmovanje med RID in državami v razvoju izrazito neenakopravno (Združeni narodi, nav. po Future Survey Annual, 1993: 6), mogoče celo bolj kot pred desetletjem. V ekonomskem pogledu namreč hladna vojna za države v tretjem svetu gotovo ni bila slaba, saj so bile zaradi tekmovanja med supersilama in kupovanja "zaveznikov" pogosto deležne velike ekonomske pomoči⁵ (Williams, 1990: 287–288). Nesorazmerje v blagostanju med različnimi deli sveta se po koncu hladne vojne še povečuje, ker uveljavljeni ekonomski mehanizmi delujejo v smeri povečevanja koristi najmočnejših. Tako 20 % najbogatejšega prebivalstva na svetu razpolaga z

⁵ S koncem hladne vojne je postala pomembna predvsem Vzhodna Evropa, ki je (1) bolj dovzetna za politično vplivanje, (2) omogoča hitrejšo vračanje investiranih sredstev in je kljub nekaterim negotovostim (3) bolj stabilno območje kot večina tretjega sveta (Williams, 1990: 287–288).

več kot 150-krat večjimi denarnimi sredstvi kot 20 % najrevnejšega prebivalstva (Združeni narodi, nav. po Future Survey Annual, 1993: 6). Polarizacija svetovnega (ne)blagostanja oziroma razkorak med najbolj in najmanj razvitimi predeli sveta pa bo v prihodnje še bolj izrazit in akuten (Wallerstein, 1993: 4–5; Burk, 1994: 9).

Ekonomska nesorazmerja med RID in ostalim svetom so predvsem zaradi nesorazmerja cen surovin in končnih izdelkov dovolj velika, da povzročajo pomembne napetosti⁶ (Feinberg in Boylan, 1992: 190; Williams, 1990: 287–288), kar je razvidno tudi iz naslednje tabele.

Tabela 1: Deleži svetovnega izvoza znotraj trgovinskih območij in med njimi

	v EU	v NAFTA	v Azija–Pacifik	v ostali svet
iz EU	20 % (a) (b)	3 % (b)	3 % (b)	9 % (c)
iz NAFTA	3 % (b)	8 % (a) (b)	3 % (b)	4 % (c)
iz Azije in Pacifika	3 % (b)	6 % (b)	7 % (a) (b)	4 % (c)
iz ostalega sveta	9 % (c) (d)	1 % (c) (d)	6 % (c) (d)	11 % (c) (d)

Vir: prirejeno po Kegley in Wittkopf, 1997: 245.

Znotraj treh glavnih svetovnih trgovinskih območij⁷ (Σa) se odvija več kot tretjina svetovnega izvoza (35 %) (Kegley in Wittkopf, 1997: 244). Še pomembneje pa je, da znotraj njih in med njimi (Σb) poteka kar 56 % svetovnega izvoza. Ves ostali svet (Σc) je v njem udeležen samo s 44 %, od katerih izključno v ostalem svetu (Σd) poteka samo 27 % izvoza.

Vendar napetosti v ekonomskih odnosih ne obstajajo samo med razvitimi in nerazvitimi, ampak tudi med RID, posebej med tremi vse bolj jasno izoblikovanimi regionalnimi središči ekonomske moči – (Severno) Ameriko (ZDA), Daljnim vzhodom (Japonsko in vse bolj tudi Kitajsko) in EU, ki kažejo na krepitev tek-

⁶ Povprečni letni dohodek na prebivalca RID presega 17000 \$. Na drugi strani je 74 držav, v katerih povprečni letni dohodek na prebivalca ne presega 2000 \$, med katerimi je celo 42 držav z manj kot 320 \$ povprečnega letnega dohodka na prebivalca (Feinberg in Boylan, 1992: 190). Obstaja celo nevarnost, da bo proces povezovanja držav drugega in tretjega sveta v globalni ekonomski sistem zastal zaradi makroekonomskih težav RID (Peters, 1994: 73). To bi še dodatno povečalo razkorak med najmanj in najbolj razvitimi.

⁷ Med tremi glavnimi svetovnimi trgovinskimi območji oziroma njihovimi protagonisti (ZDA, Japonsko in Evropo) obstaja znatna razlika v dojemanju razmerja med državo in trgov. Japonska zagovarja merkantilizem, ZDA liberalizem, Evropa pa je še vedno nekje na sredini. Koncepta se razlikujeta v pojasnjevanju odnosa med družbo, državo in trgov. Kljub vsemu izgleda, da bo globalizacija na ekonomskem področju bolj oblikovala politiko držav (liberalizem), ne pa obratno, da bi politika držav na splošno oblikovala dogajanje na ekonomskem področju (merkantilizem). Če imajo prav liberalisti, se bodo procesi globalizacije in soodvisnosti v prihodnje še okrepili, kar bo zagotavljalo ekonomsko rast in politično harmonijo. Če imajo prav merkantilisti, bo obdobje geoeonomike povečalo ranljivost držav in njihove napore za doseganje prevlade v mednarodni skupnosti. S tem se bo povečala tudi verjetnost konfliktov (Kegley in Wittkopf, 1997: 246–247).

movalnosti na globalni ravni.* Po Petersonu (1994: 65, 69-70, 73) gre za neposredno posledico globalnih ekonomskih povezovalnih procesov in predvsem za odsotnost združevalnega učinka zaznavanja vojaške ogroženosti s strani Sovjetske zveze iz obdobja hladne vojne. Meni, da je opazen prenos pozornosti s spopada med kapitalizmom in komunizmom na razlike in nasprotja med različnimi "kapitalizmi" RID.

Možna konfliktnost v mednarodni skupnosti na področju globalnih ekonomskih odnosov je še bolj zaskrbljujoča ob zavedanju o odsotnosti primernih mehanizmov, s katerimi bi lahko obvladovali izzive okrepljene tekmovalnosti za prevlado na svetovnih tržiščih. Zato je eno od pomembnejših vprašanj sodobnega sveta, kako (pre)oblikovati mednarodne ekonomske institucije (Mednarodni denarni sklad, Svetovna banka, ...), da bo z njimi mogoče obvladovati probleme zaradi izrednega povečanja hitrosti in obsega delovanja mednarodnih finančnih trgov, zagotavljati stabilnost in zmanjševati sistemska tveganja (Peterson, 1995: 109-110). Dosedanje politične in varnostne vezi med najrazvitejšimi industrijskimi državami (v nadaljevanju NID) torej resno ogrožata tekmovalnost in boj za prevlado (Peterson, 1994: 73), ki se lahko konča tudi s splošno vojno. V najboljšem primeru lahko boj za prevlado privede do "nove hladne vojne" med najmočnejšima tekmečema, na primer med ZDA in Kitajsko (Kegley in Wittkopf, 1997: 95, 96).

Tudi Preeg (1993: 18) opozarja na nevarnost, da bi dosednji trgovinski partnerji medsebojne napetosti začeli dojemati kot konflikt med nasprotniki, namesto da bi skušali dosegati skupne koristi. Navaja, da so v letu 1992 izšle tri zelo odmevne in pogosto navajane knjige z nič kaj spodbudnimi naslovi - *"Trade Conflict in High-Technology Industries"*, *"The Coming Economic Battle Among Japan, Europe and America"* in *"America, Japan, Germany and the Struggle for Supremacy"*. K seznamu lahko dodamo še knjigo z naslovom *"Conflict Among Nations: Trade Policies in the 1990's"*. Zanimivo je, da sta dva avtorja kasneje zasedala visoke položaje v Clintonovi administraciji, tretji pa je pomemben vladni svetovalec. Vsekakor ni ravno spodbudno, da trenutno nezaposleni "bojevniki hladne vojne" z znatnim miselnim balastom iz preteklosti preusmerjajo svoje intelektualne sposobnosti na trgovinsko in ekonomsko področje, pri čemer se ne morejo izogniti priučenemu razmišljanju v kategorialnem aparatu hladne vojne, v katerem so prevladovali koncepti sovražnosti, konflikta in manipulacije s silo. Zato se ob upoštevanju prepletenosti in soodvisnosti ekonomskih tokov v sodobnem svetu, ki jih vse bolj spremljajo tudi ekonomska nasprotja, ekonomski protekcionizem, ekonomski nacionalizem (Russell, 1997: 52) in zametki ekonomskih konfliktov, lahko vse bolj strinjamo z mnenjem Akia Morite (nav. po Future Survey Annual, 1995: 19), da za zagotavljanje mednarodne varnosti poleg tradicionalnih vojaških operacij v podporo miru vse bolj potrebujemo tudi ekonomske operacije v podporo miru.

* Čeprav se je prisotnost ZDA na svetovnih tržiščih v zadnjih letih v absolutnem smislu znatno povečala, se je njihov obseg na svetovni ravni v relativnem smislu zmanjšal z 90 % na 30 %. Na začetku 80. let so ZDA najbližjega tekmeča v obsegu svetovne trgovine prekašale za štirikrat, medtem ko se je prednost v zadnjem času več kot prepolovila (Beese, 1995: 139).

V obdobju po hladni vojni je namreč zelo težko razlikovati med zavezniki in nasprotniki, ker so zavezniki pri zagotavljanju vojaške varnosti zelo pogosto hkrati tekmeci na ekonomskem področju (Kegley in Wittkopf, 1997: 96). Ekonomska tekmovalnost med ZDA, EU (Nemčijo) in Japonsko je vse bolj očitna, vendar se zelo verjetno ne more preobraziti tudi v tekmovanje za vojaško (pre)moč. To je posebej očitno v primeru Nemčije, saj je tekmovalnost z ZDA omejena s skupnim geopolitičnim interesom zagotavljanja stabilnosti v Evropi. Zato se v Nemčiji vse bolj uveljavlja ideja o "novem partnerstvu enakopravnih" (Gutjahr, 1994: 651). Obstaja pa nevarnost unilateralizma ZDA pri obravnavi posebnih politično-varnostnih problemov v mednarodni skupnosti⁹, s čimer bi bila preostalima subjektoma avtomatsko dodeljena drugorazredna vloga, kar bi lahko onemogočilo nadaljnje enakopravno sodelovanje na splošni ravni.

Tabela 2: Verjetnost ekonomske tekmovalnosti in vojaškega zavezništva med velikimi silami¹⁰

	ZDA	Japonska	Nemčija	Rusija	Kitajska
ZDA	***	velika	velika	majhna	velika
Japonska	Velika	***	velika	srednja	srednja
Nemčija	srednja	majhna	***	srednja	majhna
Rusija	srednja	majhna	majhna	***	velika
Kitajska	majhna	majhna	majhna	srednja	***

Vir: Kegley in Wittkopf, 1997: 97.

Ker je mednarodni ekonomski sistem najpomembnejši temelj odnosov med RID (Preeg, 1993: 32), bo prav oblika ekonomskih odnosov, ki bodo vzpostavljeni med temi državami, odločilno zaznamovala svetovno ureditev po hladni vojni. Najpomembnejše bo razmerje med že omenjenimi tremi regionalnimi ekonomskimi središči, ki se ne sme razvijati v smeri ekonomskih konfliktov in bojevanja za prevlado, če se hočemo v svetovnem merilu uspešno soočiti z že sicer kompleksnimi varnostnimi izzivi, tveganji in grožnjami.

⁹ Italijanski general Jean Carlo – predavanje 6/5–1997, Katedra za obramboslovje, FIDV, Ljubljana.

¹⁰ Spodnja leva matrika se nanaša na verjetnost vojaškega zavezništva, zgornja desna pa na verjetnost ekonomske tekmovalnosti oziroma konflikta.

Nova delitev ekonomske moči – institucionalni vidik

V ekonomskem pogledu je svet postal tako povezan in soodvisen,¹¹ kot še nikoli doslej. Tržišča so se razširila, postala so globalna, vse bolj so povezana, povečuje se pomen inovativnosti, nastop na njih je vse bolj neposreden, s čimer se zmanjšuje pomen vladnih uradnikov in državnih nadzornih mehanizmov (Smith, 1995: 117). Ekonomska soodvisnost krepi soodvisnost tudi na drugih področjih – ideološkem, kulturnem, tehnološkem, okoljevarstvenem, zabavnem in nenazadnje tudi varnostno-obrambnem¹² (Russell, 1997: 67). Neposredna posledica tovrstnih sprememb je tudi zmanjševanje pomena tradicionalnega koncepta ekonomske suverenosti. Tako trenutno ni več dovolj velike države, ki bi lahko bila popolnoma avtonomna v svoji ekonomski aktivnosti ali politiki (Drucker, 1994: 153). Medtem ko je država še vedno temeljna enota v mednarodnem političnem sistemu (tj. brez naddržavne oblastne avtoritete), pa se njena vloga v mednarodnem gospodarskem okolju zmanjšuje (Grizold, 1998a: 4). Svetovna ekonomija je dejansko postala ne samo mednarodna (ang. international), ampak celo nadnacionalna (ang. transnational). Odsvisnost od surovin iz celega sveta in krepitev procesa delitve dela sta samo najpomembnejša znaka tega procesa¹³ (Drucker, 1994: 162, 165).

Povečevanje moči večnacionalnih ekonomskih organizacij je dodatno zameglilo doslej dokaj jasno delitev svetovne ekonomske moči utemeljeno na nacionalni državi (Glantz, 1991: 3). Svetovna mreža večnacionalnih korporacij namreč ni več podrejena državnemu nadzoru. Ne samo to. Njihova neodvisnost je že tako velika, da so celo vladne odločitve odvisne od delovanja težko ali celo nenadzorljivih ekonomskih sil, kar bo nedvomno imelo tudi politično–varnostne posledice (National Security, 1993: 25). Zato se vse bolj uresničuje sicer zelo ekstremno zastavljeno mnenje, da je nacionalna država v sodobnih ekonomskih tokovih sveta brez mej izgubila ves svoj pomen (Peterson, 1995: 108). Na zmanjšanje pomena in sposobnosti nacionalne države za nadzorovanje ekonomskega dogajanja znotraj njenih meja kažejo po Preegu (1993: 17), Petersonu (1995: 103) in Beeseju (1995: 135–138) naslednji trendi: (1) svetovna ekonomska in finančna povezanost in soodvisnost se še nadalje povečuje in pospešuje; (2) z državnimi mejami ločena in zaščitena tržišča so vse bolj stvar preteklosti; (3) zmanjšuje se pomen institucionaliziranih povezav med nacionalnimi tržišči; (4) svetovni pretok kapitala je že tako hiter in obsežen, da ga ne morejo v popolnosti spremljati in nanj v celoti vplivati niti najmočnejše države; (5) vlade s tradicionalnimi nacionalnimi mandati niso več sposobne slediti vse hitrejšemu tempu tehnoloških in informacijskih spre-

¹¹ V svetu niso vse ekonomije enako pomembne. Zato je ob obravnavanju ekonomske soodvisnosti v sodobnem svetu pomembno, v kolikšni meri je soodvisnost recipročna oziroma, ali je simetrična ali asimetrična (Russell, 1997: 48).

¹² Proces globalizacije in internacionalizacije na ekonomskem področju ima močan vpliv na nacionalno varnost, saj vse manj držav, če sploh še kakšna, proizvaja vse potrebno za zadovoljevanje nacionalnovarnostnih potreb. To velja še posebej za najsodobnejše elektronske, računalniške in komunikacijske sisteme, ki so najpomembnejše prvine vojaške (pre)moči NID (Snow, 1994: 104; Burk, 1994: 8).

¹³ Kupec vpraša prodajalca: "Ali je ta avto narejen v Združenih državah?" Prodajalec mu odgovori z vprašanjem: "Kateri del imate v mislih?" (Weidenbaum, 1992: 173).

memb, ki pospešujejo tempo dogajanja v gospodarstvu, (6) povečujejo se ekonomska pričakovanja porabnikov, ki jim nacionalno omejena vlaganja kljub svoji relativni varnosti niso več dovolj donosna.

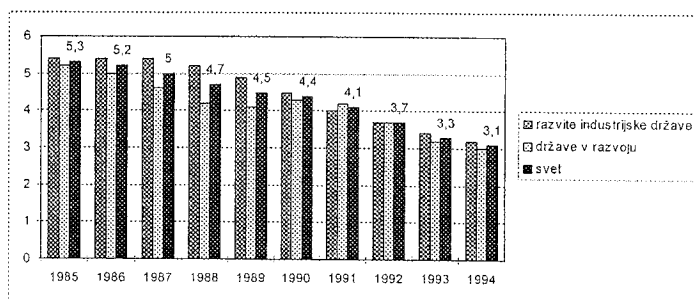
Zato nekdanjo ekonomsko tekmovalnost na nacionalni ravni vse bolj zamenjuje tekmovalnost na ravni velikih korporacij (OECD, nav. po Future Survey Annual, 1993: 15). V knjigi "The Secret Empire: How 25 Multinationals Rule the World" Janet Lowe (nav. po Future Survey Annual, 1993: 16) piše: "Stari svet je verjel v politično ideologijo; novi svet verjame v ekonomijo. Nova teologija je kapitalizem in najvišji duhovniki so večnacionalne korporacije."

Vendar vsi analitiki, ki se ustavijo ob vprašanju nadaljnjega obstoja in vloge nacionalne države, v predvidevanju njene usode le niso enotni in tako dokončni. Tako se na primer Kegley in Wittkopf (1997: 276) strinjata s procesom zmanjševanja pomena nacionalnih držav v sodobnem svetu, predvsem v gospodarstvu, vendar hkrati tudi opozarjata, da kljub vsemu svetovni ekonomski sistem ne deluje v nekem praznem prostoru, ampak še vedno v političnem okviru, ki ga zagotavljajo prav nacionalne države.

Pregled svetovne porabe finančnih sredstev za obrambne namene

V svetu je bil splošni globalni trend upadanja obsega obrambnih proračunov in s tem trend globalne demilitarizacije sveta prvič po 2. svetovni vojni opazen konec 80. let. Na upadanje je najbolj vplivalo zmanjševanje obrambnih stroškov v državah bivše Sovjetske zveze in delno v NID. Glavni razlogi za to so naslednji (Conversion Survey, 1996: 44; The 1995 Strategic Assessment, 1995: internet): (1) konec oboroževalne tekme med glavnima antagonističnima stranema v hladni vojni, (2) zmanjšanje možnosti vojaškega spopada globalnih razsežnosti in sprememba v zaznavanju ogroženosti, (3) notranje potrebe držav, ki so bile prej podrejene obrambnim prioritetam hladne vojne, (4) ekonomska recesija in finančne težave v mnogih državah ter (5) večja potreba investiranja v civilni sektor za zagotavljanje boljše ekonomske konkurenčnosti v prihodnosti.

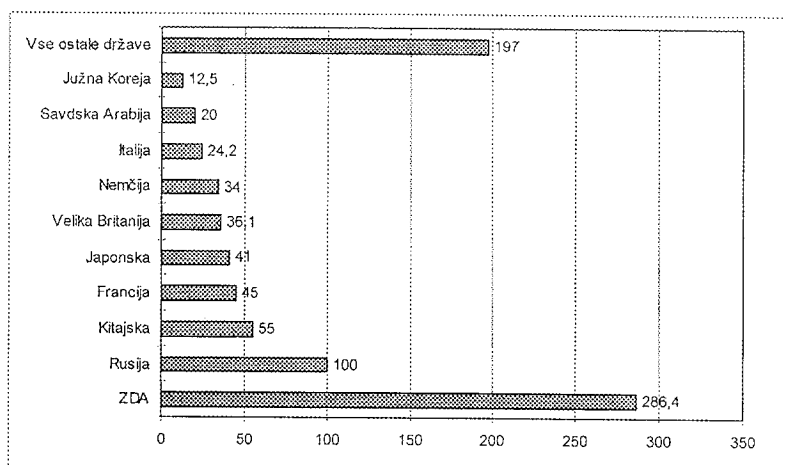
Grafični prikaz 1: Trend upadanja vojaških stroškov v svetu v obdobju od 1985 do 1994 (delež BDP)

Vir: Conversion Survey, 1996: 44–45

Do zmanjšanja stroškov je prišlo tudi v državah v razvoju ter v Srednji in Vzhodni Evropi, čeprav se zdi, da bo v slednjih trend z njihovim vključevanjem v Nato in spremljajočimi sorazmerno visokimi stroški za nakup nove oborožitve, opreme in vojaške tehnike zastal in se celo obrnil v nasprotno smer. Nekateri avtorji (Malešič, 1999: v tisku) takšen razvoj označujejo celo kot "remilitarizacijo srednjeevropskih držav". V drugih svetovnih regijah vojaški stroški še vedno naraščajo, najbolj na Bližnjem vzhodu in Jugovzhodni Aziji. Delno je ta trend v teh državah povezan s hitro rastočimi ekonomijami in z njihovo željo po velikih in sodobnih OS.

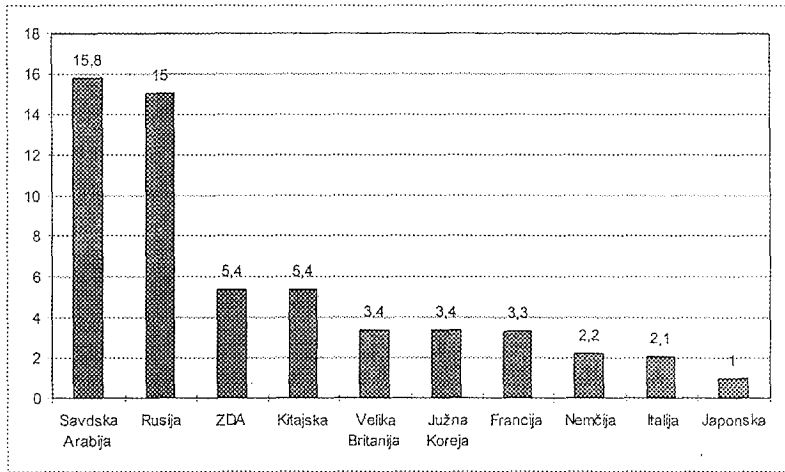
Grafični prikaz 2: Države, največje porabnice finančnih sredstev za vojaške potrebe v letu 1994 v milijardah dolarjev

Obrambni stroški so v posameznih državah zelo različni¹⁴ (od manj kot 1 % (Japonska) do več kot 20 % BDP (Savdska Arabija, Irak ...)), v povprečju pa na svetovni ravni dosegajo 5 % BDP. V RID je ta delež precej nižji, saj se v povprečju trenutno giblje med 2 in 3 % (Sandler in Hartley 1995, 1, 9).

¹⁴ V *Conversion Survey* (1996: 50) opozarjajo, da je treba vojaške stroške posameznih držav interpretirati previdno vsaj iz naslednjih razlogov: (1) na osnovi podatkov o vojaški porabi ne moremo neposredno sklepati o njihovi vojaški moči (jedrsko orožje je sorazmerno poceni v primerjavi z njegovo destruktivno močjo); (2) cene, ki jih za vzdrževanje OS plačajo vlade, so pogosto nižje od dejanske cene opreme ali storitve na trgu; (3) vprašljiva je tudi metodologija izračunavanja – ali država med vojaške stroške prišteva na primer tudi stroške za veterane, civilno obrambo, subvencije vojaški industriji

Grafični prikaz 3: Države, največje porabnice finančnih sredstev za vojaške potrebe v letu 1994 v % BDP

Praviloma so bogate države namenjale največ denarja za vojaške potrebe. Danes to velja samo še v absolutnem smislu, medtem ko v relativnem manj razvite države namenjajo za vojaške potrebe neprimerno več denarja. Lahko govorimo celo o procesu "militarizacije svetovnega Juga" (Kegley in Wittkopf, 1997: 385). Zato razmerja med obsegom stroškov, namenjenih za obrambne potrebe, in življenjskim standardom v posamezni državi ne moremo posploševati. Nekatere ekonomsko razvite države (Izrael, Katar, Kuvajt) so zelo obremenjene z obrambnimi stroški, medtem ko so druge (Avstrija, Švica, Japonska) neprimerno manj. Podobno velja tudi za države v razvoju. Kljub vsemu sta zaznavni dve splošni značilnosti. Prvič, stroški za vojaško obrambo so največji v državah v razvoju, ki so v državljanski ali mednarodni vojni. Drugič, največ denarja za vojaško obrambo porabijo tiste države, ki si to najtežje privoščijo (Kegley in Wittkopf, 1997: 400).

Tabela 3: Obremenjenost držav z vojaškimi izdatki (primerjava med deležem BDP, ki ga države namenjajo za vojaške potrebe (VP/BDP), in BDP na prebivalca)¹⁵

BDP na prebivalca (v dolarjih 1993)						
VP/BDP	pod 200 \$	200-499 \$	500-999 \$	1000-2999 \$	3000-9999 \$	nad 10000 \$
>10 %		BiH Angola	S. Koreja Irak ZRJ		Oman S. Arabija Rusija	Katar Kuvajt
5-9.99 %	Sudan Ruanda Mozambik Afganistan	Laos Pakistan Liberija Zimbabve Mavretanija	Jemen Kongo	Hrvaška Jordanija Sirija Džibuti Botsvana Turčija Mongolija	Bahrein Grčija Litva Libija	Brunei Izrael
2-4.99 %	Etiopija Tanzanija Kenija Sierra Leone Burundi	Togo Kambodža Indija Gvineja Bisao Ek. Gvineja Čad Nikaragva Vietnam CA republika Mali Burkina Faso	Šrilanka Maroko Egipt Lesoto Albanija Senegal Bolivija Svaziland Filipini Kamerun	Tadžikistan Azerbejdžan Iran Libanon Tunizija Burma Gruzija Alžirija Tajska Južna Afrika Kolumbija Romunija Namibija Kitajska	Estonija Malezija J. Koreja Ciper Gabon Bolgarija Portugalska Češka Slovaška Čile Poljska	Singapur ZA emirati Tajvan ZDA V. Britanija Francija Norveška Švedska Avstralija Nizozemska Finska Nemčija Italija Danska
1-1.99 %	Bangladeš Nepal	Gvajana Zambija Zaire Gvineja Nigerija Haiti Uganda Benin Madagaskar Malavi	Slon. obala Makedonija Indonezija Honduras Kapverdsko o.	Kuba PN Gvineja Venezuela Peru Paragvaj Fidži D. republika Salvador Jamajka Belize Ekvador Gvatemala	Urugvaj Madžarska Ukrajina Trin./Tobago Turkmenistan Argentina Slovenija Brazilija	Kanada Belgija Španija Švica N. Zelandija Irska Surinam
< 1 %	Butan Somalija	Gambija Nigerija Gana	Sao Tome	Armenija Uzbekistan Kirgizija Mauritius Kostarika Panama	Latvija Malta Belorusija Barbados Mehika Kazahstan Moldavija	Japonska Avstrija Luksemburg Islandija

Vir: Kegley in Wittkopf, 1997: 401.

¹⁵ Znotraj stopenj so države navedene po padajočem vrstnem redu glede na odstotek BDP, ki ga namenjajo za vojaške potrebe.

Zmanjševanje obsega obrambnih proračunov razvitih industrijskih držav

Po hladni vojni se ob povečevanju razburkanosti mednarodnega okolja¹⁶ hkrati zmanjšujejo tudi viri, ki so potrebni za njegovo umirjanje (Dandeker, 1994).¹⁷ Pojavljanje novih varnostnih tveganj in groženj namreč spremlja tudi omejevanje proračunskih sredstev za obrambo v večini RID (Williams, 1990: 285). V OS teh držav se torej soočajo s paradoksalno situacijo, ko je treba z vse bolj omejenimi finančnimi sredstvi opraviti več realnih nalog glede na obdobje hladne vojne,¹⁸ ki pa praviloma niso povezane z omejevanjem in/ali odpravljanjem neposredne grožnje nacionalni varnosti. S koncem hladne vojne se je namreč v NID zmanjšala potreba po OS za obrambo pred ne več jasno razpoznavnimi zunanjimi sovražniki. Zato se v javnosti teh držav vse bolj krepi prepričanje, da vojaški stroški zavirajo ekonomsko rast. Javno mnenje je na tej točki povsem skladno s pritiski politike, ki si hoče v spremenjenih politično-varnostnih razmerah zagotoviti čim večjo mirovno dividendo, ki bi jo lahko porabili za nevojaško javno porabo.

V tem kontekstu je na obrambnem področju najočitnejša prav redukcija obrambnih proračunov v večini NID, izvzete niso niti velike sile. Tako so tudi v Natu začeli uresničevati vrsto različnih varčevalnih ukrepov, ki kažejo na to, da je v Evropi po skoraj petdesetih letih končno konec oboroževalne tekme in se je pričel proces zmanjševanja obrambnih proračunov. Trend upadanja deleža družbenega proizvoda, namenjenega za pokrivanje obrambnih in vojaških stroškov, je za daljše obdobje razviden tudi iz naslednje tabele.

¹⁶ Sicer manjša verjetnost spopada svetovnih razsežnosti, vendar se manjša tudi stabilnost.

¹⁷ Predavanje *Nova vloga oboroženih sil – vojaške institucije v spreminjajočem svetu*, 14. april 1994, v organizaciji Atlantskega sveta za Slovenijo.

¹⁸ Po hladni vojni so bili na primer belgijski padalci uporabljeni v več in obsežnejših vojaških operacijah kot med njo (Manigart, 12/12-1997 – predavanje na Katedri za obramboslovje, FIDV, Ljubljana)

Tabela 4: Obrambni izdatki članic NATA v odstotkih BDP (v cenah iz 1997).

Država	1975 – 1979	1980 – 1984	1985 – 1989	1990 – 1994	1993	1994	1995	1996	1997	sprememba 1990/94–1997 v odstotkih
Belgija	3,2	3,3	2,8	2,0	1,8	1,7	1,7	1,6	1,6	-20
Danska	2,4	2,4	2,1	2,0	2,0	1,9	1,8	1,8	1,7	-15
Francija	3,8	4,1	3,8	3,5	3,4	3,3	3,1	3,0	3,0	-14
Nemčija	3,4	3,4	3,0	2,2	1,9	1,9	1,7	1,7	1,6	-27
Grčija ¹⁹	5,6	5,4	5,1	4,5	4,4	4,4	4,4	4,5	4,6	+2
Italija	2,1	2,1	2,3	2,1	2,1	2,0	1,8	1,9	1,9	-10
Luksemburg	0,9	1,1	1,0	0,9	0,8	0,9	0,8	0,8	0,8	-10
Nizozemska	3,1	3,1	2,9	2,4	2,3	2,1	2,0	2,0	1,9	-21
Norveška	2,9	2,7	2,9	2,8	2,7	2,8	2,3	2,4	2,2	-21
Portugalska	3,4	3,0	2,8	2,7	2,7	2,6	2,7	2,5	2,6	-4
Španija	–	2,4	2,2	1,7	1,7	1,5	1,5	1,5	1,4	-18
Turčija	4,4	4,0	3,3	3,8	3,9	4,1	3,9	4,1	4,3	+10
V. Britanija	4,9	5,2	4,5	3,8	3,6	3,4	3,1	3,0	2,8	-26
Kanada	1,9	2,1	2,1	1,9	1,9	1,8	1,6	1,5	1,3	-32
ZDA	5,0	5,8	6,3	4,9	4,8	4,3	4,0	3,7	3,6	-27

Vir: NATO Press Release M-DPC-2(97)147, 1997: 5.

Čeprav se je vojaška poraba v Natu v absolutnem smislu v zadnjem desetletju močno zmanjšala, je njen delež v svetovni porabi zrasel s 40 na 57 %. To je predvsem posledica drastičnega omejevanja vojaške porabe v nekdanjih članicah Varšavske zveze, ki se je v zadnjih desetih letih zmanjšala s 33 na 15 % celotne svetovne porabe (Conversion Survey, 1996: 49).

¹⁹ Očitno je povečanje deleža BDP, ki ga Grčija in Turčija namenjata za obrambne namene, posledica medsebojnega merjenja (vojaške) moči in regionalne oboroževalne tekme v vzhodnem Sredozemlju, v kateri so očitne predvsem težnje Turčije, da bi zasedla mesto vodilne regionalne (vojaške) sile. Ob tem je znatno večje povečanje pri turčiji vsaj deloma mogoče pojasniti tudi z zelo aktivnim vojaškim delovanjem proti kurdskim upornikom na JV države in v SZ delu Iraka.

Tabela 5: Število zaposlenih v vojaški industriji izbranih držav (ocene v tisočih).

DRŽAVA	1980	1985	1990	1995
ZSSR/SNID	5800	6000	6300	3200
Rusija			4500	1800
Ukrajina			1200	1000
Ostale			600	400
Kitajska	4000	4000	4000	3250
ZDA	2085	3100	3000	2200
Velika Britanija	560	470	430	300
Francija	340	340	300	250
Nemčija (+ NDR)	310	340	240	120
Indija	235	240	250	250
Severna Koreja	55	80	100	120
Japonska	110	120	120	100
Vzhodna Evropa	530	630	530	300
Ostale razvite industrijske države	350	400	400	280
Ostale države v razvoju	700	850	700	550
SKUPAJ	15000	16500	16500	11500

Vir: Bonn International Center for Conversion, 1995.

Uporaben kazalec, ki kaže na ekonomske težave, s katerimi se soočajo vojaško-obrambni sistemi RID, je tudi upadanje števila zaposlenih v vojaški industriji. Gre seveda za približne ocene, ker je vse manj izključno vojaških proizvodov in je zato vse težje potegniti jasno razmejitveno črto med vojaškimi in civilnimi proizvodnimi zmogljivostmi. Razsežnosti sicer povsem jasnega splošnega trenda upadanja (v petih letih s 16,5 milijona na 11,5 milijona) se med državami močno razlikujejo. Različne so tudi njegove posledice, ki so odvisne predvsem od sposobnosti nacionalnih gospodarstev, da spodbudijo povpraševanje po nevojaških proizvodih, ki jih lahko proizvajajo v nekdanji vojaški industriji.

Na trend zmanjševanja deleža proračunskih sredstev, namenjenih za pokrivanje obrambnih potreb v RID, pa je poleg konca hladne vojne, ki je bistveno zmanjšal prisotnost jasno izražene vojaške grožnje, pomembneje vplivalo vsaj še pet dejavnikov: (1) spremenjen nabor vitalnih nacionalnih interesov in nacionalnih prednostnih nalog, (2) vse večja ekonomska stagnacija, (3) naraščanje stopnje brezposelnosti in potreb po večji socialni usmerjenosti države, (4) spreminjanje sistema vrednot in posledična sprememba odnosa javnosti do obrambne sfere, posebej odnosa do OS in (5) po navedbah Gleditscha (1987: 216–217) tudi spoznanja dela "znanstvene skupnosti", da učinki visokih vojaških izdatkov v sploš-

nem niso pozitivni, saj ne zagotavljajo niti možnosti večje zaposlitve v industrializiranih državah niti večje ekonomske rasti.²⁰

Zaradi vse očitnejšega zmanjševanja sredstev za obrambo so vojaški in obrambni strokovnjaki, nekateri politiki ter predvsem predstavniki vojaškoindustrijskih kompleksov prisiljeni iskati nove rešitve, ki bi kljub omejevanju finančnih sredstev omogočile ohranjanje obrambne sposobnosti njihovih OS oziroma povečale pripravljenost družbe za ponovno večje vlaganje v obrambno področje. Politiki se vedno soočajo s problemom reševanja nasprotja med vojskovanjem in blaginjo (ang. *warfare-welfare controversy*), v katerem je treba enakovredno pretehtati in presoditi tako trditve vojaške kot civilne družbene sfere (IMDE, 1993: 193, 799).

S koncem obdobja naraščanja obrambnih proračunov je v večini RID po Williamsu (1990: 289–290), mogoče zaznati tekmovalnost za proračunska sredstva na štirih ravneh.

1. *Družba (javno proti zasebnemu)* – gre za določanje osnov davčne politike države.
2. *Država (civilno proti vojaškemu)* – gre za določanje najvišjega še sprejemljivega obsega proračunskih sredstev, namenjenih za obrambo, ki je seveda odvisen od ekonomskega položaja države ter od zaznavanja ogroženosti s strani javnosti.
3. *Oborožene sile (tekmovalje med zvrstmi vojske)* – gre za tekmovalnost za razdelitev obrambnega proračuna med KOV, VM in VL, ki se z zmanjševanjem obsega državnega proračuna zaostreje.
4. *Posamezne zvrsti (tekmovalje med rodovi in službami)* – gre za isto logiko kot v prejšnji točki, samo na nižji ravni.

Tekmovalnost na državni ravni je neposredna posledica dejstva, da so OS velik porabnik materialnih in človeških družbenih virov. Zato predstavlja oblikovanje in vzdrževanje velikih in dragih OS oviro za razvoj drugih delov družbenega sistema. Ker so sredstva za obrambo zagotavljena tudi na račun drugih družbenih področij, to zahteva ohranjanje zdravega razuma in razločevanja med mogočim in nemogočim. Predvsem je pomembno, da so sredstva, namenjena za obrambo, primerna grožnjam in hkrati zadostna za spremljanje tehničnega napredka (Tatalović, 1990: 18–19). Zato se je treba izogibati skušnjavi, da bi funkcije, strukturo in organiziranost OS določali zgolj na osnovi ekonomskih omejitev, namesto

²⁰ Na vprašanje, kako sta povezana vojaška poraba in ekonomska rast, se je pogosto odgovarjalo z nekoliko poenostavljeno primero o "topovih in maslu". Natančnejši pristop poudarja povečevanje inflacije, zmanjševanje investiranja, porabo redkih surovin, napačno rabo človeških zmogljivosti. Na splošno povečevanje vojaške porabe vsekakor zmanjšuje ekonomsko rast in povečuje zadolženost, predvsem če gre za dolgoročno obremenjenost družbe. Vendar zveza ni očitna prav v vseh primerih, saj je odvisna od narave (vrste) porabe in spremljevalne vladne politike. Predvsem za RID namreč velja, da ima lahko povečanje vojaške porabe kratkoročno pozitivne ekonomske učinke. To velja še posebej za obdobja povečane brezposelnosti (Kegley in Wittkopf, 1997: 403–404). V tem kontekstu Segalovo (1989, 93) mnenje, da lahko nekatere obrambne stroške prištevamo tudi med stroške za blaginjo, ni več presenetljivo in nerazumljivo. Misli predvsem na del kadrovske stroškov, na primer za zdravstvene, izobraževalne in poklicne programe, deloma pa tudi na stroške za plače. Segal (1989: 93) omenja celo razmišljanja nekaterih, da bi celotne obrambne stroške prištevati med stroške za blaginjo, saj je nacionalna varnost javno dobro.

da bi upoštevali predvsem kratkoročne in dolgoročne grožnje nacionalni varnosti (Williams, 1990: 292).

Povsem normalno je, da vojaška organizacija navedenih trendov ne spremlja neprizadeto in pasivno. V obdobju zmanjševanja obsega obrambnih proračunov se namreč okrepi pojav, ki je znan pod imenom "vojaški alarmizem", nanaša pa se na pretiravanje vojaške organizacije glede možnih vojaških groženj, s katerimi želijo vzdrževati obstoječo raven vojaške porabe in obsega OS. V procesu oblikovanja obrambne politike je po Youngu (1995: 351-353) treba preiti štiri glavne stopnje načrtovanja, med katerimi je v obravnavanem kontekstu omejevanja nacionalnih ekonomskih virov ključen predvsem jasen in realističen pregled nacionalnih finančnih virov, ki bodo v določenem obdobju razpoložljivi za pokrivanje nacionalnih obrambnih potreb.²¹ V času odsotnosti pomembnejših groženj varnosti države, naj bi izraba novih tehnologij in nacionalnih virov praviloma ne bila usmerjena k zagotavljanju in/ali izvajanju maksimalne količine vojaške moči. Seveda pa lahko ambiciozne družbene elite manipulirajo s politično in diplomatsko situacijo, da bi ustvarile vojaške sile nad realnimi nacionalnimi potrebami in možnostmi, kar je za uravnotežen dolgoročni razvoj celotne družbe (lahko) zelo škodljivo.

V procesu objektivne in realne identifikacije groženj nacionalni varnosti, razvojnih ciljev ter preseganju vojaškega alarmizma se zato kaže opreti na neodvisno²² strokovno in znanstvenoraziskovalno ter splošno javnost. Že sedaj ima javno mnenje posebno velik vpliv na odločanje o obsegu vojaških proračunov NID, njegov pomen pa se bo v prihodnje gotovo še okrepil. Označuje ga globalni premik, katerega glavna značilnost je vse večja pripravljenost za vlaganje v blaginjo, hkrati pa vse manjša pripravljenost za vlaganje v OS. L. Jelusič (1997: 50) ugotavlja, da se v javnosti pogosto pojavljajo trditve, ki dokazujejo, da vojska ogroža delovanje družbenega in političnega sistema zato, ker odžira sredstva in sile družbe ter jih usmerja v nereprezentativne družbene strukture. Tako se (posebej v ekonomski recesiji) krepi prepričanje, da OS s tem, ko potrebujejo omejene družbene vire, pospešujejo družbeno nepravilnost in neenakost, s tem pa postajajo vse bolj disfunkcionalna prвина znotraj družbe. Tudi M. Garb (1993: 61) opaža, da ekonomsko

²¹ Celoten proces oblikovanja obrambne politike obsega po Youngu (1995: 351-353) naslednje štiri glavne stopnje. Prvič, obrambni načrtovalci morajo razpoznati in analizirati osnove državnega geopolitičnega in geostrateškega ustroja. Edinstvene geografske značilnosti (na primer sosedstvo z drugimi državami, populacijska središča, infrastruktura) je treba pazljivo pretehtati, čeprav se zdi njihov pomen in vpliv očiten že na prvi pogled. Drugič, nujno je izdelati oceno vojaških zmogljivosti vseh držav v regiji. Uradno to niso ocene vojaških groženj, temveč zgolj pregledi regionalnih obrambnih zmogljivosti, trenutnih in pričakovanih. Kot takšne ne vključujejo presoje ali cenitve motivov ali namer držav v regiji. Tretjič, s kombiniranjem ugotovitev prvih dveh stopenj načrtovanja je ustvarjena podlaga za določanje zahtev nacionalne obrambe in temu primernih nacionalnih obrambnih sil. Sem sodi tudi ocena stopnje konflikta (na primer nizka, srednja...), s katerim se utegne soočiti država. Četrto, ključen je jasen in realističen pregled nacionalnih finančnih virov, ki bodo v obdobju petih let razpoložljivi za pokrivanje obrambnih potreb.

²² Sinonim za neodvisno javnost ni nujno njen "civilni" pedigree, ker so pogosto tisti, ki ne nosijo uniforme, še sploh, če so povezani z vojaškoindustrijskimi kompleksi ali so celo vključeni vanje, bolj naklonjeni pretiravanjem glede vojaške ogroženosti, ker gre pri tem pogosto za neposredne finančne koristi.

usmerjena javnost ne ceni dela v vojski in ga umešča med neproduktivne dejavnosti. Družba, ki ji ne preti očitna zunanja nevarnost, želi čimbolj zmanjšati sredstva za vojsko in hkrati ne odobrava odliva mladih ljudi v neproduktivni sektor.

Takšno javno mnenje ni samo posledica delovanja objektivnih okoliščin, ampak so pogosto tudi OS same vsaj pomemben dodatni, če ne celo poglavitni iniciator odpora javnosti. Tako Edmonds (1988: 126–127) opozarja, da v razmerah, ko RID namenjajo sorazmerno velik delež družbenega proizvoda za pokrivanje obrambnih in vojaških stroškov, hkrati pa postaja vse pomembnejše zagotavljanje sredstev za zdravstvo, izobraževanje, zaščito okolja in zagotavljanje blaginje, OS pogosto izgubljajo podporo javnosti zaradi (1) razmetavanja sredstev in njihove nenačrtne porabe, (2) porabe prevelikega obsega družbenih virov v primerjavi z dejansko stopnjo ogroženosti ter (3) načrtnega izkrivljanja dejanskih razmer in pretiravanj v oceni stopnje ogroženosti, da bi si zagotovile še obsežnejše družbene vire. Zapostavljanje drugih družbenih razvojnih programov na račun obrambnih investicij ponavadi pri javnosti zbudi odpor in jezo. V takšnih razmerah si morajo OS prizadevati ohraniti ali ponovno pridobiti javni ugled z zagotavljanjem številnih drugih dejavnosti (Edmonds, 1988: 130), ki jih lahko prepoznamo kot dejavnosti s področja socialnega imperativa. V razmerah omejevanja obsega obrambnih proračunov je zato treba hkrati iskati (1) nove načine čimbolj racionalne porabe odobrenih finančnih sredstev ter predvsem (2) alternativne in cenejše načine za zagotavljanje vojaške varnosti. Ob tem se velja spomniti izjave lorda Ernesta Rutherforda, britanskega jedrskega fizika in Nobelovega nagrajenca, ki je nekoč, v sicer povsem drugem, vendar primerljivem kontekstu izjavil: "Primanjkuje nam denarja, torej moramo razmišljati."

Proces zmanjševanja obsega obrambnih proračunov RID pa nikakor še ni zaključen, zato bo treba v OS teh držav doseči še večje prihranke. Sullivan (1989: 106–110) našteva ukrepe na naslednjih področjih.

1. *Obseg sil.* Zmanjšanje obsega OS predstavlja temeljni vpliv na obseg obrambnih stroškov. Vpliv ni samo neposreden, to je na zmanjšanje operativnih stroškov, ampak tudi posreden, na zmanjšanje stroškov posodobitve obstoječih sil.

2. *Razporeditev sil.* Gre za razmestitev sil v prostoru (predvsem v primeru držav, ki razporejajo del OS tudi zunaj nacionalnega ozemlja) in v zadnjem času za finančno še bolj učinkovit ukrep strukturne (pre)razporeditve med enotami stalne in rezervne sestave.²³

3. *Posodobitev sil.* Prihranke je mogoče doseči na dva načina: s podaljšanjem operativne dobe oborožitvenih sistemov in opreme ter s prehodom od tehnološko najzahtevnejše in najdražje tehnologije na tehnološko manj zahtevno in cenejšo tehnologijo.²⁴

²³ Operativni stroški stalne sestave letalskih sil ZDA so v primerjavi z rezervno sestavo za 50 % višji, pri kopenskih silah pa razlika dosega celo 400 % (Sullivan, 1989: 107).

²⁴ V OS bi s podaljšanjem operativne dobe oborožitvenih sistemov s 25 na trideset let v letu 1994 lahko prihranili 20 milijard dolarjev. Z zmanjšanjem deleža najzahtevnejše in najdražje tehnologije v OS s 70 na 50 % bi prihranili nadaljnjih 20 milijard dolarjev. To bi pomenilo, da bi namesto F-15 izdelali več F-16, več F-18 in manj F-14, več A11-1 in manj A11-64 (Sullivan, 1989: 108).

4. *Pripravljenost sil.* Zopet obstajata dva načina za znižanje stroškov: znižanje operativne sposobnosti OS, na primer prek omejevanja števila ur letenja in vožnje, kar seveda ni najprimernejša rešitev, saj znižuje tudi bojno moralo vojakov, ki v vojašnicah niso zato, da bi na primer gledali televizijo, ter primernejše in finančno učinkovitejše zmanjšanje stalne sestave operativnih enot ob ohranjanju bojne pripravljenosti tega dela enote na prejšnji ravni.²⁵

5. *Omejevanje stroškov za raziskovanje, razvoj, preizkušanje in ocenjevanje novih oborožitvenih sistemov in opreme.*²⁶

Ključna dilema ob tem je, kako ob nadaljevanju zmanjševanja obrambnih proračunov ohranjati operativno sposobnost in učinkovitost OS. Kuiper (1993: 7) namreč opozarja, da je zmanjševanje obsega obrambnih proračuna veliko več kot samo vprašanje dolarjev in centov, zato ker so lahko napake v tem procesu merjene tudi s krvjo.²⁷ Podobno Johnston (1993: 28) kot argument proti prehitremu, prevelikemu in ne dovolj premišljenemu zmanjševanju obsega obrambnih proračunov uporablja primer nepripravljenosti OS ZDA ob vstopu v korejsko vojno.²⁸

Spreminjanje strukture vojaških izdatkov v razvitih industrijskih državah

Hkrati z zmanjševanjem obsega obrambnih proračunov, poteka v vojaških organizacijah RID tudi proces spreminjanja prioritete pri njihovi porabi, ki ga spremljajo znatne znotrajorganizacijske napetosti (IMDE, 1993: 799). Zaradi omejevanja obsega obrambnih proračunov v RID, je v zadnjih letih opazna okrepljena tekmovalnost in celo konfliktnost med posameznimi strukturnimi prvinami OS, pri čemer gre tako za odnose med zvrstmi, kot tudi med rodovi in službami iste zvrsti (Williams, 1990: 289–290). Poglavitni vzrok zanje je predvsem boj za čim

²⁵ To je mogoče doseči zaradi (1) velikega deleža nebojnih nalog v OS RID, ki so podobne opravilom v nevojaškem okolju, zaradi česar je mogoče za njihovo opravljanje najeti civilne izvajalce; (2) velikega deleža osebja (v OS ZDA do 20 %), ki ne opravlja predvidenih nalog zaradi začetnega in dodatnega izobraževanja, usposabljanja ali urjenja, prerazporeditev, zapuščanja vojaške službe, bolniških izostankov ali pripora; če bi tovrstne odsotnosti zmanjšali, bi lahko zmanjšali obseg enot; (3) velikega deleža osebja v OS NID, ki je namenjeno zagotavljanju premičnosti in strateški oskrbi na velikih razdaljah oziroma ofenzivni funkciji OS; v primeru manj ofenzivnih in manj premičnih enot ne bi potrebovali toliko voznikov in vzdrževalnega osebja (Sullivan, 1989: 110–111).

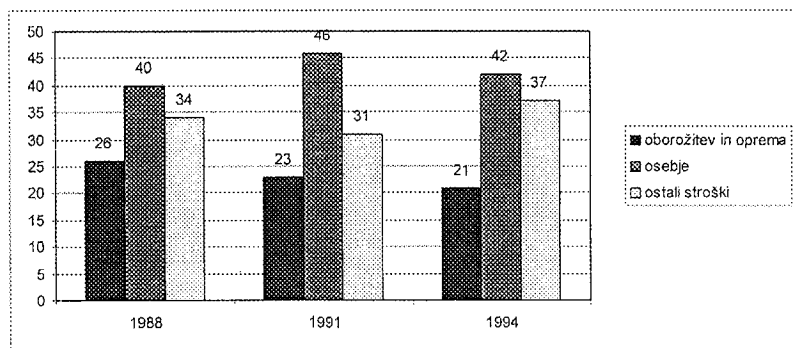
²⁶ Nadaljnje omejevanje tovrstnih stroškov je v RID, ki svojo vojaško moč namesto na količini gradijo na kakovosti, malo verjetno, čeprav Segal (1989: 147) opozarja, da je zaradi vse širšega uveljavljanja konceptov (1) konflikta nizke intenzivnosti in (2) operacij v podporo miru, ki sta delovno dokaj intenzivna, vsekakor bolj kot klasične vojaške operacije, opazen trend prerazporeditve finančnih sredstev z razvojnih programov oborožitvenih sistemov na področje kadrov.

²⁷ Kuiper (1993: 8) primerja politično odločanje o zmanjševanju obsega obrambnega proračuna, ki ni podprto z zadosnimi strokovnimi projekti in argumenti, z amputacijo, ki jo neizkušen zdravnik izvaja tako dolgo, da pacient umre zaradi izgube krvi.

²⁸ Enote ZDA so bile uporabljene brez potrebnega predhodnega urjenja, bile so slabo disciplinirane, v slabi kondiciji, slabo opremljene in prevečkrat tudi slabo vodene (Johnston, 1993: 28).

večji delež obrambnega proračuna. Napetosti so včasih tako resne, da lahko ogrozijo celo enotnost in uspešnost vojaške akcije.²⁹

Grafični prikaz 4: Spreminjanje prioritet pri porabi obrambnih proračunov v NATU³⁰

Vojaške organizacije pa niso izpostavljene samo znotrajorganizacijskim napetostim, ampak tudi močnim "strokovnim" pritiskom s strani civilnega okolja. V RID je svoboda vojske pri porabi že tako omejenih proračunskih sredstev še dodatno zmanjšana zaradi vse večje vloge politike pri mikromenedžmentu vojaških zadev, ki se kaže predvsem kot "politizacija" nakupovanja in razvoja oborožitvenih sistemov ter vojaške opreme (Sarkesian, 1990: 10).

Z omejevanjem obsega OS se stroški za osebje bistveno ne spreminjajo zaradi hkratnega zviševanja plač (IMDE, 1993: 799), kar je posledica hkratnega zaposlovanja bolj izobražene in izurjene delovne sile. Višji personalni stroški, ki so posledica višje tehnične zahtevnosti del in spremljajočega prehoda na obsežnejše poklicno popolnjevanje v OS RID, pomenijo, da morajo vojaški načrtovalci, če hočejo ostati v okvirih obrambnih proračunov, prihraniti denar na drugih področjih (Segal, Senter in M. Segal, 1978: 444).

Proračunske omejitve so dobredno prisilile obrambna ministrstva v defenzivo, v kateri morajo zagovarjati celo upravičenost raziskovanja in nakupov za pokrivanje najosnovnejših potreb (Sarkesian, 1990: 10). Zaradi omejevanja obsega proračunskih sredstev bosta razvoj in proizvodnja novih oborožitvenih sistemov v prihodnje še bolj odvisna od intenzivnega meddržavnega in medkorporacijskega

²⁹ Turin (1997: 19) navaja nevarno izkušnjo tekmovalnosti med zvrstmi vojske ZDA ob intervenciji na Grenadi, ki jo v svojih spominih omenja ameriški general Schwarzkopf, ki je postal znan kot uspešen poveljnik koalicijskih sil v zalivski vojni. Helikopterji kopenske vojske ZDA na nosilki helikopterjev "Guam" sprva namreč niso dobili goriva, ker se mornarica in kopenska vojska nista natančno dogovorili o njegovem plačilu, tako da so bile okrepiteve poslane z znatno zamudo.

³⁰ Natančnejši pregled po posameznih državah in štirih področjih porabe (osebje, oprema, infrastruktura, drugi stroški) je prikazan v NATO Press Release M-DPC-2(97)147 1997: 7.

povezovanja (Žabkar, 1993: 14; Sandler in Hartley, 1995: 2–3, 8). Gre predvsem za uresničevanje zahtev po omejevanju oziroma racionalizaciji obsega družbenih virov in v preteklosti razdrobljenih in predimenzioniranih proizvodnih zmogljivosti, ki so bile namenjene za pokrivanje nenasitnih potreb v oboroževalno tekmo med blokoma vpetih OS. Z njenim koncem so se drastično zmanjšale tudi potrebe po vojaški oborožitvi in opreми, kar je spodbudilo oblikovanje koncepta konverzije.

Mirovna dividenda kot rezultat procesa konverzije

Preoboroženost RID predstavlja resen problem, ki ga je mogoče rešiti le prek sorazmerno dolgotrajnega in obsežnega procesa konverzije vojaških zmogljivosti. Omenjeni problem je v nekdanjih socialističnih državah zaradi preteklih družbenih posebnosti, ki jih Izmailkov (1993: 289) označi za "hipertrofno militarizacijo družbene zavesti", seveda še precej večji. Po koncu hladne vojne je zato treba po Abbelu (1994: 41) v RID oblikovati dolgoročno politiko ekonomske konverzije iz stalne vojne ekonomije (sem ne sodi samo vojna kot taka, ampak tudi priprave nanjo) v mirnodobno ekonomijo. V tem primeru gre za nekoliko zoženo (samo ekonomsko) razumevanje termina konverzija. Posledice procesa konverzije so namreč bolj kompleksne in se kažejo na naslednjih področjih (Conversion Survey, 1996: 16, 19–20, 21, 22):

1. *ekonomskem*, kjer gre tako za negativni (brezposelnost)³¹ kot pozitivni vidik (mirovna dividenda);³²
2. *okoljevarstvenem*, kjer gre za zmanjševanje škodljivih vplivov vojaških oporišč in zmanjšanje količin orožja, ki lahko predstavljajo posebno nevarnost za okolje, ter
3. *varnostnem*, kjer gre zopet za pozitivni (možno zmanjšanje varnostnih problemov zaradi omejevanja splošne ravni oboroženosti) in hkrati negativni vidik (nenadzorovano širjenje orožja za množično uničevanje, demobilizirani vojaki lahko postanejo notranjevarnostni problem).

S terminom konverzija torej označujemo proces, v katerem gre za ponovno civilno rabo virov, ki so bili pred tem v rabi v vojaški sferi. Gre torej za prerazporeditev sredstev, ki so bila sproščena s procesom razoroževanja na področje civilne vladne porabe. Za tako sproščena sredstva se je uveljavil termin "konverzjska zmogljivost".

Celotni svetovni obrambni izdatki so se v obdobju od 1985 do 1994 zmanjšali za 30 %. V okviru Razvojnega programa Združenih narodov so izračunali, da naj bi v absolutnem smislu v obdobju od 1987 do 1994 v svetu tako prihranili 935 milijard ameriških dolarjev. Po napovedih istega vira naj bi do leta 2000 ob ohranjanju 3 % letne ravni upadanja obrambnih stroškov prihranili še dodatnih 460 milijard

³¹ Posamezniki, skupine in cele regije lahko postanejo "žrivi" razoroževanja (Conversion Survey, 1996: 21).

³² Gre za prihranek na obrambnem področju zaradi konca hladne vojne in oboroževalne tekme, ki naj bi bil razdeljen med ostale družbene porabnike.

dolarjev. Tolikšni prihranki so zbuiali upe o dokajšnjih nacionalnih in svetovnih konverzijskih zmogljivostih in mirovni dividendi (ang. peace dividend) kot ekonomskem delu konverzijske zmogljivosti, ki bi jo lahko namenili za reševanje mnogih nacionalnih ter globalnih varnostnih in razvojnih problemov (Conversion Survey, 1996: 32, 60; Sandler in Hartley, 1995: 8; Rinaldo, 1993: 45).

Dejansko je bil večji del teh prihrankov bolj želja kot realnost predvsem v državah z močno predimenzioniranimi vojaškimi zmogljivostmi, na primer v državah Vzhodne Evrope. Z zmanjševanjem obrambnih stroškov so se namreč krčili tudi državni proračuni, hkrati pa se je velik del dejansko ustvarjenih prihrankov "izgubil" v ekonomski recesiji. V ekonomsko bolj razvitih državah so dejansko ustvarili določene prihranke, vendar jih s pričakovanji tvorcev ideje o mirovni dividendi niso porabili za izboljšanje socialnega stanja v državah ali za razvojno pomoč, temveč predvsem za pokrivanje proračunskega primanjkljaja (Conversion Survey, 1996: 32-33). Dodatni razlogi za to, da so dejanski prihranki precej manjši od načrtovanih oziroma niso na razpolago za razdelitev med možne nove porabnike, so še naslednji: (1) celotna konverzijska zmogljivost ni neposredno uporabna ali pa celo sploh ne obstaja v predvidenem obsegu;³³ (2) konverzija zahteva investiranje oziroma ima svojo ceno ali stroške, ki zmanjšujejo vrednost mirovne dividende;³⁴ (3) konverzija je proces, zato praviloma ne sprošča virov trenutno, ampak predvsem dolgoročno; (4) konverzija je samo eden od vidikov ekonomskega preoblikovanja in je zato močno odvisna od širšega ekonomskega konteksta, ki lahko izniči učinke konverzije in mirovne dividende³⁵ (Conversion Survey, 1996: 16, 19-20, 22, 60, 72). Ob upoštevanju predstavljenih omejevalnih dejavnikov je seveda nerealno pričakovati, da je konverzija enoten in statičen koncept, saj se očitno razlikuje in spreminja v odvisnosti od cele vrste značilnosti družbenega okolja, v katerem poteka.

Proces konverzije po hladni vojni bo očitno veliko bolj zapleten kot na primer tisti po koncu 2. svetovne vojne. Slednja je v primerjavi s štirimi desetletji trajajočo hladno vojno trajala samo šest let in po njej je večina podjetij sorazmerno kmalu in dokaj enostavno prešla na predvojne proizvodne programe. Večina tovarn, ki so doslej proizvajale izdelke za potrebe vojske, pa ni bila vzpostavljena na osnovi tržnih zakonitosti ali se je od njih popolnoma oddaljila, zato tudi niso (več) strukturno in funkcionalno prilagojene za delovanje v okolju stroškovno zavestnega civilnega sektorja (Ullmann, nav. po Future Survey Annual, 1993: 35). Poleg tega lahko proces konverzije neposredno vpliva na trend povečevanja brezposlenosti. Milijoni delovnih mest so bili namreč v obdobju hladne vojne neposredno ali posredno povezani z OS. Zato je zmanjševanje obsega obrambnih proračunov in

³³ Preusmeritev neke vojaške proizvodnje linije v civilno proizvodnjo je lahko precej dražje kot nakup nove.

³⁴ Gre za odlive zaradi pokojnin za demobilizirane vojake, nadomestil in ugodnosti za tiste, ki so postali brezposelni zaradi procesa konverzije, investicij v preusmeritev namembnosti vojaških oporišč in proizvodnih linij ter stroškov uničevanja odvečnega orožja in vojaške opreme (Conversion Survey, 1996: 32, 60).

³⁵ Vojaški stroški ZDA v 80. letih so bili pokriti s krediti, zato ne preseneča, da je večina mirovne dividende v ZDA namenjena za pokrivanje proračunskega primanjkljaja.

zapiranje vojaških oporišč ena od najbolj nepriljubljenih političnih opcij (Abbel, 1994: 41). Dodaten problem v konverzijskem procesu predstavlja dejstvo, da so bila tudi v NID in ne samo v nekdanji Sovjetski zvezi celotna mesta ali celo regije "monoindustrijska", kar pomeni, da so postale popolnoma odvisne od vojaške industrije oziroma od podpiranja vojaške infrastrukture.

Nekateri analitiki, kot na primer Dubik s sodelavci (1991: 50), se zato sprašujejo, ali je mirovna dividenda sploh realnost ali zgolj mit. Ugotovili so namreč, da so stroški razoroževalnega procesa mnogokrat višji od z njimi ustvarjenih prihrankov, zaradi česar so koncept mirovne dividende razglasili za utvaro in začeli uporabljati celo termin mirovna globa. V *Conversion Surveyu* (1996: 59) je navedeno, da je do napake pri ocenjevanju obsega mirovne dividende prišlo deloma zaradi precejevanja finančnih prihrankov v procesu razoroževanja, delno pa zaradi nepreglednosti procesa odločanja o porabi dodeljenih proračunskih sredstev. Poleg tega se tudi v primeru dejanskega obstoja takšne dividende zastavlja povsem praktično vprašanje, v kakšni meri bo z njo mogoče reševati nacionalne ekonomske probleme (Dubik in drugi, 1991: 50), saj je vprašanje izbora alternativne porabe mirovne dividende v prvi vrsti politično, ne pa ekonomsko vprašanje. To pomeni, da je obseg mirovne dividende odvisen od rezultata zapletenega odločevalskega procesa, na katerega vplivajo interesne skupine, politične mreže, javno mnenje, volilni cikli, različne oblastne ravni in še kdo (*Conversion Survey*, 1996: 63). Izid tako kompleksnih procesov pa je vedno zelo negotov in nepredvidljiv.

LITERATURA

- Abbel, John D. (1994): *Military Spending and Income Inequality*. *Journal of Peace Research*, Vol. 31, No. 1.
- Ahrari, M.E. (1994): *America's Search for a Post-Cold War Grand Strategy*. *European Security*, Vol. 3, No. 3, Autumn. London: Frank Cass.
- Allen, J. (1994): *Post-industrialism and Post-fordism*. V: Hall, Held, McGrew (eds.). *Modernity and Its Futures*. Cambridge: Open University Press.
- Beese, J. Carter (1995): *Reengineering Regulation: Maintaining the Competitiveness of the U.S. Capital Markets*. *The Washington Quarterly*, Vol. 18, No. 4, Autumn.
- Bonn International Center for Conversion (1995). *Military Conversion for Social Development* (zloženko), Bonn.
- Burk, James (1994): *Thinking Through the End of the Cold War*. V: Burk, James (ed.). *The Military in New Times – Adapting Armed Forces to a Turbulent World*. Westview Press.
- Conversion Survey 1996* (1996): *Global Disarmament, Demilitarization and Demobilization*. Bonn International Center for Conversion. New York: Oxford University Press.
- Drucker, Peter F. (1994): *Managing in Turbulent Times*. Trowbridge, Wiltshire: Redwood Books.
- Edmonds, Martin (1988): *Armed Forces and Society*. Leichester University Press.
- Future Survey Annual* (1993), (1994), (1995), (1996): *A Guide to the Recent Literature of Trends, Forecasts and Policy Proposals* (ed. Michael Marien). Vol. 13, Vol. 14, Vol. 15, Vol. 16. Bethesda, Maryland: World Future Society.

- Feinberg, Richard E.; Boylan, Delia M. (1992): Modular Multilateralism: North-South Economic Relations in the 1900's. *The Washington Quarterly*, Vol. 15, No. 1, Winter.
- Garb, Maja (1993): *Vojaški profesionalizem*. Diplomska naloga. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Glantz, David M. (1991). *Challenges of the Future: Developing Security Issues in the Post-Cold War Era*. *Military Review*, December.
- Gleditsch, Nils Petter (1987): *The Local Impact of Reduced Military Spending: A Case Study of Norway*. FORUM International 7. München: SOWI.
- Gutjahr, Lothar (1994): *Global Stability and Euro-Atlantic Cooperation: The New Germany's National Interest*. *European Security*, Vol. 3, No. 4, Winter. London: Frank Cass.
- Grizold, Anton (1998a): *Institucionalizacija zagotavljanja mednarodne varnosti*. V: Grizold, Anton (ur.). *Perspektive sodobne varnosti - Iz obramboslovnih raziskav II*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Grizold, Anton (1998b): *Javnost o organiziranju in upravljanju nacionalne varnosti Slovenije*. V: Grizold, Anton (ur.). *Perspektive sodobne varnosti - Iz obramboslovnih raziskav II*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- International Military and Defense Encyclopedia (IMDE) (1993): Washington: Brassey's (US).
- Izmalkov, Valeriy (1993): *Ukraine and Her Armed Forces: The Conditions and Process for Their Creation, Character, Structure and Military Doctrine*. *European Security*, Vol. 2, No. 2, Summer.
- Jelušič, Ljubica (1997): *Legitimnost sodobnega vojaštva*. TIP. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Johnston, Johnny J. (1993): *Budgeting for Readiness*. *Military Review*, April.
- Kegley, Charles W.; Wittkopf Eugene R. (1997): *World Politics: Trend and Transformation* (Sixth Edition). New York: St. Martin's Press.
- Kuiper, Marcus A. (1993): *Return of the Hollow Army?* *Military Review*, August.
- Malešič, Marjan (1999): *Security Transition of Slovenia*. V: Jelušič, Ljubica; Selby, John (eds.). *Sociocultural Aspects of Defense Restructuring and Conversion*. European Commission. Brussels: COST (v tisku).
- Mihalka, Michael (1996): *Building Consensus: The Security Model in Light of Previous Security Arrangements in Europe*. *Helsinki Monitor*, No. 3.
- National Security: Trends and Alternatives (1993): *European Security - European Instabilities*. National Defence Academy Series. Schriftenreihe der Landesverteidigungsakademie, Vienna.
- Peters, Ralph (1993): *The Movable Fortress: Warfare in the 21st Century*. *Military Review*, June.
- Peterson, Erik R. (1995): *Surrendering to Markets*. *The Washington Quarterly*, Vol. 18, No. 4, Autumn.
- Preeg, Ernest H. (1993): *Who's Benefiting Whom? A Trade Agenda for High-Technology Industries*. *The Washington Quarterly*, Vol. 16, No. 4, Autumn.
- Rinaldo, Richard J. (1993): *The Army as Part of a Peace Dividend*. *Military Review*, No.2.
- Ritcheson, Philip L. (1996): *The Future of the Nation-State*. *Military Review*, March-April.
- Russell, Alan (1997): *Trade, Money and Markets*. V: White, Brian; Little, Richard; Smith, Michael (eds.). *Issues in World Politics*. Houndmills: MacMillan Press Ltd.
- Sandler, Todd; Hartley, Keith (1995): *The Economics of Defense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sarkesian, Sam C. (1990): *U.S. National Security Strategy: The Next Decade*. V: Sarkesian, Sam C.; Williams, John Allen (eds.). *The U.S. Army in a New Security Era*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Segal, David R. (1989): *Recruiting for Uncle Sam: Citizenship and Military Manpower Policy*. Lawrence: University Press of Kansas.

- Segal, David R.; Senter, Mary Scheuer; Segal, Mady Wechsler (1978): The Civil Military Interface in a Metropolitan Community. *Armed Forces & Society*, Vol. 4 No. 3, Spring.
- Smart, Barry (1992): *Modern Conditions, Postmodern Contraversies*. London, New York: Routledge.
- Wallerstein, Immanuel (1993): The World-System After the Cold War. *Journal of Peace Research*, Vol. 30, No. 1, London: SAGE Publishers.
- Smith, Hugh (1995): The Dynamics of Social Change and the Australian Defence Force. *Armed Forces & Society*, Vol. 21, No. 4.
- Snow, Donald M. (1994): The Shifting Threat and American National Security: Sources and Consequences of Change. V: Burk, James (ed.). *The Military in New Times – Adapting Armed Forces to a Turbulent World*. Westview Press.
- Strategic Assessment 1995 (1995): National Defense University, Institute For National Strategic Studies. <http://www.ndu.edu/ndu/inss/sa95/sa95cont.html>.
- Sullivan, Leonard (1989): Major Defense Options. *The Washington Quarterly*, Vol. 12, No. 2, Spring.
- Tatalović, Siniša (1990): *Obrambeni sistem Švicarske. V: Suvremeni obrambeni sistemi*. Zagreb: Fakultet političkih nauka Zagreb, Institut za političke nauke.
- Turin, Mihael (1997): *Zračno-kopenska bitka. Diplomaska naloga*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- White, Brian; Little, Richard; Smith, Michael (1997): *Issues in World Politics*. Houndmills: MacMillan Press Ltd.
- Weidenbaum, Murray (1992): The Business Response to the Global Marketplace. *The Washington Quarterly*, Vol. 15, No. 1, Winter.
- Wiarda, Howard J. (1996): *American Foreign Policy: Actors and Processes*. New York: Harper Collins College Publishers.
- Williams, John Allen (1990): Challenges and Requirements for the Future. V: Sarkesian, Sam C.; Williams, John Allen (eds.). *The U.S. Army in a New Security Era*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Wyatt, Thomas C. (1994): Society's Soldiers: Regulars and Reserves in the United States. V: Ashkenazy, Daniella (ed.). *The Military in the Service of Society and Democracy, The Challenge of the Dual-Role Military*. Westport: Greenwood Press.
- Young, Thomas-Durell (1995): Capabilities-Based Defense Planning: The Australian Experience. *Armed Forces & Society*, Vol.21, No.3, Spring.
- Žabkar, Anton (1993): Kdo je zdaj veliki sovražnik? *Revija Obramba*, november.